

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Pia Mikolič

Odnos do istospolno usmerjenih, žensk ter nacionalnih manjšin in ideologija izključevanja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Pia Mikolič

Mentor: doc. dr. Slavko Kurdija

Somentorica: asist. dr. Marjeta Mencin Čeplak

Odnos do istospolno usmerjenih, žensk ter nacionalnih manjšin in ideologija izključevanja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Odnos do istospolno usmerjenih, žensk ter nacionalnih manjšin in ideologija izključevanja

Pričujoče delo se ukvarja s pojavom seksizma, nacionalizma in homofobije v sodobni družbi, pri čemer pa je cilj ugotoviti, kako se seksistična, nacionalistična in homofobna stališča povezujejo v vsakdanjem življenju. V ta namen je opravljen pregled relevantnih teoretičnih razprav, ki opredeljujejo in razlagajo povezovanje med seksizmom in homofobijo, seksizmom in nacionalizmom ter nacionalizmom in homofobijo, ki mu nato sledi empirično preverjanje korelacij med odnosom do istospolno usmerjenih, žensk in nacionalnih manjšin v raziskavah Slovensko javno mnenje. Rezultati slednjega pokažejo, da na vseh treh dimenzijah obstaja statistično značilna korelacija; najmočnejša je med seksizmom in homofobijo, malo šibkejša med homofobijo in nacionalizmom, najšibkejša pa med seksizmom in nacionalizmom. V luči tega spoznanja so obravnavani možni razlogi za tako stanje, na koncu pa je navedenih še nekaj političnih projektov iz zgodovine samostojne države, ki pričajo o povezavah med seksizmom, nacionalizmom in homofobijo tudi pri sprejemanju zakonov.

Ključne besede: seksizem, nacionalizem, homofobija, javno mnenje.

Attitude towards homosexuals, women and national minorities and the ideology of exclusion

This text deals with the phenomena of sexism, nationalism and homophobia in contemporary society and its main goal is to discover how sexist, nationalist and homophobic positions are linked in everyday life. For this purpose, a review of relevant theoretical papers was performed, which define and explain the linkage between sexism and homophobia, sexism and nationalism, and nationalism and homophobia, followed by an empirical examination of the correlations between attitudes towards homosexuals, women and national minorities in the Slovene public opinion research. The results show that there is a statistically significant correlation between all three dimensions; the strongest correlation exists between sexism and homophobia, a weaker correlation between nationalism and homophobia, and the weakest correlation between sexism and nationalism. In light of this discovery possible explanations for such a state are discussed. At the end, some political projects in the history of Slovenia are mentioned, which bear witness to linkage between sexism, nationalism and homophobia in passing laws.

Key words: sexism, nationalism, homophobia, public opinion.

Kazalo

1	Uvod.....	5
2	Povezanost seksizma, nacionalizma in homofobije v teoriji	7
2.1	Povezanost seksizma in homofobije.....	7
2.2	Povezanost seksizma in nacionalizma	10
2.3	Povezanost nacionalizma in homofobije	12
3	Empirično preverjanje povezanosti seksizma, nacionalizma in homofobije	14
3.1	Korelacije med odnosom do žensk in do istospolno usmerjenih.....	15
3.2	Korelacije med odnosom do žensk in do nacionalnih manjšin	17
3.3	Korelacije med odnosom do nacionalnih manjšin in do istospolno usmerjenih	19
4	Sklep	21
5	Literatura.....	24
	Prilogi	27
	Priloga A: Izbrana vprašanja in možni odgovori iz raziskav SJM	27
	Priloga B: Izračuni korelacij med pari spremenljivk iz raziskav SJM	34

#

1 Uvod

Predsodki in iz njih izhajajoče diskriminacije do različnih družbenih skupin so v današnjem svetu še vedno velik problem. Njihovo trpežnost gre pripisati ideološki funkciji, ki jo opravljajo, to je podpiranje, racionaliziranje in legitimiranje družbenega statusa quo oz. opravičevanje izkoriščevanja marginalnih skupin ter predstavljanje konkretnih razmerij moči kot naravnih (Ule 2005, 29). Če so se predsodki nekdanj izražali odkrito in agresivno skozi zavračanje ter nasilje v neposrednih stikih s člani 'nezaželenih' skupin, pa Ule (2005, 21-25) trdi, da smo dandanes priča njihovemu premiku (ne pa izginjanju) k pasivnemu odklanjanju in izogibanju stikov s taistimi člani, ignoriranju in distanci, nezanimanju in tihemu preziru do drugačnosti; v dobi politične korektnosti, kjer predsodki v javnih govorih veljajo za nekultivirane ter neprimerne, se ti izražajo prikrito in simbolno ter posredno – tipično v obliki izjave »nič nimam proti, toda ...«, ki ji sledi neko navidezno splošno dejstvo, ki na to skupino meče slabo luč (Ule 2005, 26). Tako se zdi prikriti odklonilni rasizem, ki sicer bolj kot na diskriminaciji tuje skupine temelji na favoriziranju pripadnikov lastne, bolj kultiviran, nezaupanje in averzija do marginalnih skupin pa se lažje racionalizirata kot odkrito sovraštvo in nasilje – argumentirata se namreč s pravico do svobodne izbire in potrebo po varnosti (Ule 2005, 23-24). Čeprav je nedvomno res, da so sodobne družbe razvile način za prikrito in torej družbeno bolj sprejemljivo izražanje predsodkov, pa hiter pregled medijskih objav odkrije, da odkrito izražanje nestrpnosti ni izginilo iz javnega govora; še več, anonimnost objavljanja na internetnih forumih ter grafitiranja javnih površin ustvarja varno zavetje za nesankcionirano agresivno izražanje sovražnosti. Tako bi bilo bolj točno trditi, da moderni predsodki ne nadomeščajo tradicionalnih, temveč jih le dopolnjujejo, neposrednim oblikam diskriminacije pa so se pridružile še posredne.

Še ena od značilnosti sodobnih predsodkov je, da se širijo in zajemajo vedno več skupin, ki jih nato marginalizirajo, kar pa ne pomeni, da so 'stare' kategorije, na katere se lepijo predsodki, izginile. Tako je diskriminacija glede na spol, spolno usmerjenost in narodnost oz. etnično pripadnost (med drugimi osebnimi okoliščinami, na podlagi katerih poteka izključevanje skupin iz participacije v družbi) vsekakor še vedno prisotna, predsodki pa se izražajo predvsem skozi vsakdanji govor, šale, reke, dvoumnosti in ostajajo skoraj neopaženi oz. se vsaj predstavljajo kot navidez nedolžni in nenevarni (Ule 2005, 27). Tako se poraja obilica vicev o ženskah kot slabih voznicah in neumnih plavolaskah, o "črnogorskih

zapovedih" in o Muju in Hasu, o 'poženščenih' gejih in 'možatih' lezbijkah, ter pregovorov, kot so »možje gradijo hiše, žene ustvarjajo dom«, »tvoja šega domačo zbeга« ali novejši »bolje hladna plavalaska kot topli brat«, ki pod krinko humorja izražajo seksistična, nacionalistična in homofobna stališča.

Čeprav so tovrstna stališča dobro raziskana v smislu visokega koreliranja z avtoritarnostjo in tradicionalizmom (Adorno 1999; za raziskave v slovenskem prostoru glej Miheljak 1996), pa je medsebojna povezanost seksizma, homofobije in nacionalizma praktično neraziskana, čeprav je v izražanju predsodkov specifično do ženske emancipacije ali do nacionalnih ali seksualnih manjšin mnogokrat mogoče zaznati negativno vrednotenje tudi drugih skupin (če navedem samo en primer: vici o 'poženščenih' gejih nakazujejo, da tu ne gre le za vprašanje izbire "ustreznega" seksualnega partnerja, temveč za vprašanje spolov in spolnih vlog ter hierarhije med njima, kjer je 'ženskost' nižje vrednotena). Tako je vodilo pričujočega dela iskanje oz. odkrivanje medsebojne povezanosti (korelacij) med odklonilnimi odnosi do (emancipacije) žensk, istospolno usmerjenih in nacionalnih manjšin. Pri tem bom najprej pregledala relevantne teorije, ki obravnavajo medsebojne povezave med temi tremi sklopi prepričanj, nato pa skozi raziskave javnega mnenja v slovenskem prostoru te teoretične povezave preverila tudi empirično. V okviru slednjega si zastavljam splošno hipotezo, da korelacije med odnosom do žensk, do nacionalnih manjšin in do istospolno usmerjenih obstajajo, oz. bolj specifične hipoteze, da obstajajo korelacije med seksističnimi in homofobnimi stališči, med seksističnimi in nacionalističnimi stališči ter med nacionalističnimi in homofobnimi stališči.

2 Povezanost seksizma, nacionalizma in homofobije v teoriji

2.1 Povezanost seksizma in homofobije

Seksizem se najpogosteje definira kot »oznaka za celoto prepričanj, stališč, vzorcev delovanj in praktičnih vsakdanjih delovanj, ki temeljijo na strogem ločevanju dejavnosti po spolu ter podeljujejo posameznikom posebne neenake lastnosti glede na spol« (Jogan 2001, 1). Spolna neenakost se utemeljuje s sklicevanjem na tako imenovane biološke razlike med spoloma, ki naj bi dajale podlago za delitev dela po spolu (zmožnost rojevanja otrok naj bi ženske postavljala v "naravno" vlogo mater in vzgojiteljic otrok ter skrbnic doma, medtem ko naj bi večja telesna moč moškim omogočala opravljanje težjih fizičnih del ter jih postavljala v vlogo hranilca in zaščitnika družine) in posledično za pripisovanje večšin ter osebnostnih potez spoloma (ženska naj bi bila skrbna, topla in čustvena, moški pa tekmovalen, asertiven in racionalen) (Capezza 2007, 249). V tej spolni delitvi dela so bile ženske potisnjene v zasebno sfero, moškim pa je bila dodeljena javna sfera in tako hierarhično višji oz. nadrejen položaj v obeh sferah (Jogan 2001, 1). Zaradi nastale spolne hierarhije v družbi, v kateri imajo ženske manj moči in nižji status ter se jih nasploh obravnava kot podrejene moškim, pa se seksizem največkrat uporablja za označevanje specifičnega (negativnega) odnosa do žensk (in predvsem njihove emancipacije).

Podobno se homofobija danes razume kot »oblika splošnega političnega, osebnega, moralnega nestrinjanja s homoseksualnostjo kot tako«, ki »vključuje tako obsojanje, odpor, nestrinjanje, nasilje kot tudi omalovaževanje, obsojanje in diskriminacijo istospolno usmerjenih posameznikov« (Kuhar 2006, 545). Vendar pa na tem mestu velja opozoriti na problematičnost samega izraza, ki ga je leta 1969 skoval ameriški klinični psiholog George Weinberg iz grške besede 'phobos' in predpone 'homo', ki jo je vzel iz pojma homoseksualnost (Kuhar 2006, 546). Ker so fobije kliničnopsihološki fenomeni, ta izraz »tudi v nemedicinskem, nepsihiatrskem kontekstu še vedno asociira na individualno psihično patologijo (iracionalni, skrajni strah pred nekaterimi objekti, dejavnostmi, okoliščinami, ki so nekakšen nadomestek dejanskega izvora strahu, jeze ...), ki posameznico ali posameznika sili, da se izogiba vsemu, kar lahko izzove izjemno neprijetna psihična in fiziološka stanja«, s tem pa prikriva dejstvo, da gre tu v resnici za predsodke proti istospolno usmerjenim, ki jih podpira ideologija ohranjanja družbenega reda skozi razločevanje med "normalno" in

"odklonsko" seksualnostjo (Mencin Čeplak 2009, 121-122). Čeprav skovanka homofobija ni najbolj ustrezna za poimenovanje negativnega odnosa do homoseksualcev, saj njegove širše družbene implikacije potisne v ozadje, zaradi česar Rothblum (v Kuhar 2006, 545) trdi, da je bolj smiselno uporabljati enakopomenski pojem heteroseksizem, pa izraz uporabljam zaradi njegove uveljavljenosti in razumljivosti širšemu občinstvu.

Homofobija je tesno povezana s pojmom heteronormativnosti, ki označuje »spolne in seksualne norme, ki izhajajo iz binarne spolne delitve: predpostavljajo delitev ljudi na dva ločena, med seboj komplementarna spola, od katerih ima vsak specifične družbene in biološke vloge« (Mencin Čeplak 2009, 124); heteronormativnost torej pomeni favoriziranje raznospolne seksualnosti in stigmatizacijo istospolne. Tako kot neenakost med spoloma se tudi neenakost med pripadniki ter pripadnicami različnih spolnih orientacij utemeljuje na argumentu biološkosti, in sicer z izpostavljanjem zmožnosti biološke reprodukcije, ki je heteroseksualnim odnosom (načeloma) dana, homoseksualnim pa ne; tako se »družbeno predstavi kot naravno/biološko in zato samoumevno« (Kuhar 2006, 547). Če se torej heteroseksualnost predstavlja kot naravna in tako samoumevna, pa je homoseksualnost obravnavana kot nenaravna in nenormalna.

Povezava med odnosom do žensk in do istospolno usmerjenih se kaže že v sami konceptualizaciji spola, kot se je razvila v feminističnih teorijah – tako seksizem kot homofobija sta namreč usidrana v patriarhalnih družbenih strukturah (Capezza 2007, 249). Tradicionalna spolna socializacija, ki je povezana z delitvijo dela po spolu, je za ženske in moške ustvarila spolno specifične vloge, od obeh skupin pa se pričakuje, da se bosta tem tradicionalnim spolnim ideologijam podredili in 'ustvarjali spol' na način, ki ga družba razume kot naraven (West in Zimmerman v Murphy 2006, 210). Ker kljub prizadevanjem pripadnic in pripadnikov konstruktivističnih feminističnih gibanj (v nasprotju s tistimi feminizmi, ki zagovarjajo esencializem in trdijo, da so si ženske in moški inherentno različni) te stroge spolne dihotomije v družbi ostajajo močne, vsak odklon moškega ali ženske od teh tradicionalnih spolnih norm (na primer v obliki karierno orientirane ženske) pa pomeni kršenje pričakovanj o spolnih vlogah, ki lahko vodi v različne oblike zatiranja, kot je seksizem (Capezza 2007, 249). Vplivu tradicionalnih spolnih norm pa je podvržena tudi seksualnost. Heteroseksualnost se je v družbi skozi sistem spolne socializacije uveljavila kot normativna seksualnost, kar pomeni, da se od posameznikov in posameznic pričakuje heteroseksualna usmerjenost, vsak odklon od te seksualne norme pa je (kot v primeru kršenja

spolnih norm) strogo kaznovan (Rich v Murphy 2006, 210). Tako kot se netradicionalne ženske soočajo s seksizmom, se tudi geji in lezbijke soočajo s homofobijo, saj z nepodrejanjem heteroseksističnemu spolnemu sistemu kljubujejo konvencionalnim vlogam, ki ženskam in moškim vsiljujejo "primerne" seksualne želje, zaradi česar jih označujejo za 'spolne deviante' (Murphy 2006, 210-211). Povezanost seksizma in homofobije pa je dokazana tudi empirično, saj so raziskave (npr. Glick in Fiske v Capazza 2007, 249) pokazale, da so ljudje z močnimi prepričanji o tradicionalnih spolnih vlogah tudi bolj nagnjeni k seksističnim in homofobnim stališčem.

Iz tradicionalističnih predstav o spolnih vlogah, ki vzdržujejo spolno hierarhijo v družbi in s tem seksizem, izhajata koncepta (prave) moškosti in ženskosti, ki sta (vsaj v zahodnih družbah) tesno povezana s heteroseksualnostjo; Kuhar (2006, 547) trdi, da to posebej velja za koncept moškosti, saj ta zveza »vzpostavlja tako družbeni kot tudi psihološki pritisk nad moškimi, da svojo moškost konstantno in vedno znova potrjujejo prek zavrnitve tistega, kar v kulturi ni konstituirano kot (prava) moškost«, med to pa vsekakor spada moško homoseksualno razmerje. Ker naj bi se moška heteroseksualnost definirala kot negacija želje po moškem (Miller v Kuhar 2006, 547), je integralni del družbene konstitucije (heteroseksualne) moškosti zavračanje homoseksualne moškosti, zaradi česar moški privzemajo bolj homofobična stališča od žensk (Herek v Kuhar 2006, 548). V povezavi s tem se razlagajo tudi razlike v zaznavanju gejevstva in lezbištva. Kuhar (2006, 548-549) trdi, da je moška homoseksualnost za družbo bolj ogrožajoča od ženske, ker v heteronormativnem okviru moški v homoseksualnem odnosu zasede mesto ženske, kar v seksističnem pogledu moške nadvlade ženskam pomeni podrejanje in prevzemanje inferiornih lastnosti; nasprotno je ženska homoseksualnost manj ogrožajoča, saj seksualna razmerja med ženskami (predvsem v obliki imitacije lezbištva) nastopajo kot signifikanten del fantazij (heteroseksualnega) moškega, kar je prepoznala tudi pornografska industrija. Po drugi strani pa Tomsen in Mason (2001) trdita, da je ženska homoseksualnost za ohranjanje družbenega reda prav tako ogrožajoča kot moška, saj na enak način krši heteroseksualni imperativ in briše meje ter hierarhijo med spoloma. To potrdita z raziskovanjem anti-lezbičnih in anti-gejevskih nasilnih dejanj, kjer ugotovita, da čeprav na javnih prostorih geji izkušajo več homofobnega nasilja, so lezbijke bolj podvržene privatiziranim oblikam nadlegovanja in nasilja, predvsem doma in v šoli oz. na delovnem mestu; to obsega vse od žaljivih pisem prek verbalnih zlorab do spolnih napadov oz. poskusov posilstva (Tomsen in Mason 2001, 261).

2.2 Povezanost seksizma in nacionalizma

V nasprotju s seksizmom je izraz nacionalizem mnogo manj homogen. Nacionalna identifikacija za posameznika v sodobnem svetu igra pomembno vlogo, saj zanj pomeni ključno točko vstopa v družbo; nacionalizem tako nastopa kot kolektivna oblika identifikacije (Stanković 2002, 224). Po standardni definiciji pomeni »prizadevanje pripadnikov nacije po teritorialni avtonomiji, enotnosti in neodvisnosti« (Rogowski v Billig 1999, 163-164), pri čemer pa Billig (1999, 164, 169) opozarja, da tako zdravorazumske kot družboslovne definicije zanemarjajo, kako se avtonomne nacionalne države ohranjajo, oz. ideologijo, s katero se razvite države reproducirajo kot nacije, jemljejo za samoumevno. Nacionalne identitete so namreč vtisnjene v življenjske rutine, nacionalizem, s katerim se reproducira nacionalna država, pa postane naturaliziran in s tem pozabljen; simboli moderne državnosti, kot so zastave, podobe na denarnih valutah in tudi državni prazniki, katerih funkcija je spodbujanje nacionalnosti, postanejo samoumevni, vsakdanja reprodukcija nacionalizma v urejenih zahodnih državah pa ostaja neopažena (Billig 1999). Vzporedno s to definicijo se pojavlja tudi pojmovanje nacionalizma kot nečesa čustvenega, iracionalnega, izjemnega in skrajnega; v nasprotju z "našim" nacionalizmom, ki je spregledan, je nacionalizem kot iracionalna celota vedno projiciran na "druge" (Billig 1999, 159). Opisuje se ga torej kot »izbruhe razgrete nacionalistične strasti«, ki se pojavljajo v časih družbenega razkroja in se manifestirajo v obliki skrajnih družbenih gibanj (Giddens v Billig 1999, 165). V tem kontekstu v razpravo vstopi izraz patriotizem, ki naj bi poudarjal razliko med "dobrim" in "slabim" nacionalizmom. Po tej kategorizaciji je nacionalizem emocionalen in nevarno iracionalen, presežen, tuj, predstavlja problem in grožnjo, saj prevzame napadalnost in sovraštvo do tuje skupine, medtem ko je patriotizem njegovo nasprotje, ki pomeni ljubezen do domovine, ki »nima čustvenih globin in iracionalne sile nacionalizma« in ki je obramben ter skrbi za stabilnost skupine in občutek identitete njenih pripadnikov, predstavlja pa se kot neproblematičen, kot »koristna in nujna moč« ter kot »zdrava potreba« (Billig 1999, 176-179). Vendar pa takšna delitev, kot opozarja Billig (1999, 176), služi le ideološkim zahtevam po razlikovanju "nas" od "njih", kar potrjujejo tudi raziskave, ki kažejo pomembno koreliranje patriotskih in nacionalističnih lestvic. V pričujočem delu zato uporabljam izraz nacionalizem, ki ga razumem kot nekaj, kar »v osnovi predstavlja razmerno ekskluzivistično mobilizacijo ljudi okoli ideje čistega in praviloma superiornega naroda, ki tako rekoč po definiciji vodi k različnim konfliktom«, te pa zajemajo spopade tako med narodi kot znotraj njih in pomenijo izključevanje »tistih, ki tako ali drugače ne sodijo v mitologizirano in poetizirano zgodbo

naroda o samem sebi«, tipični primer česar so priseljenci oz. tujci nasploh (Stankovič 2002, 235-236). Nacionalizem se tako pogosto izraža kot sovražnost oz. odklonilni odnos do nacionalnih manjšin.

Povezanost seksizma in nacionalizma je morda najboljše opisala Nira Yuval-Davis v svojem delu *Spol in nacija* (2009), v katerem obravnava medsebojno vplivanje odnosov med spoloma in nacionalističnih ideologij ter projektov. Po njenem mnenju se nacionalistični projekti kažejo predvsem na treh razsežnostih: prva je genealoška, ki temelji na mitu skupnega izvora ali skupne krvi oz. genov specifičnega ljudstva, zato pa pomeni tudi osnovo za najbolj izključujoče vizije nacije, saj posamezniki, ki niso rojeni v to skupnost, nikoli ne morejo postati njeni polnopravni člani; druga je kulturna, ki v konstrukt nacije poudarja osrednjo vlogo simbolne dediščine, katere nosilci so lahko jezik, religija, tradicija in običaji, kar kljub možnosti asimilacije pomeni veliko mero netolerantnosti do "neorganske" raznolikosti; tretja razsežnost pa je državljanska, v kateri torej državljanstvo, ki se povezuje s pojmi državne suverenosti in specifične teritorialnosti, določa meje nacije (Yuval-Davis 2009, 36). Pri tem pa avtorica poudarja, da tako v biološki kot tudi kulturni in simbolični reprodukciji nacije ključno vlogo igrajo ženske. Nacionalistični projekti, ki temeljijo na mitu o skupnem izvoru, se osredotočajo na biološko reprodukcijo nacionalne skupnosti, v okviru katere so na vrhu seznama nadzor nad zakonsko zvezo, razmnoževanjem in s tem spolnostjo. V specifičnih nacionalnih skupnostih v določenih zgodovinskih obdobjih se v skladu z nacionalnimi projekti lahko pojavljajo trije glavni diskurzi: diskurz 'ljudje kot moč', katerega nacionalni interes je večanje ali vzdrževanje populacije nacionalne skupnosti in v katerem so (plodne) ženske pozvane oz. ponekod celo prisiljene, da imajo več otrok; malthusianski diskurz, v katerem se kot način preprečevanja nacionalne katastrofe spodbuja zmanjšanje števila otrok in ki zato ženske odvrča od ali jim celo prepoveduje reprodukcijo; in evgenični diskurz, ki se osredotoča na skupen 'genski bazen' (ang. gene pool) in katerega glavna skrb je izboljšanje kvalitete 'nacionalnega materiala', ki zato "primerne" posameznike in predvsem posameznice glede na poreklo ter razred spodbuja k povečanju rodnosti, "neprimerne" pa od tega odvrča (Yuval-Davis 2009, 37-38). V drugačnih nacionalističnih projektih pomembnejša od genealoške postane druga esencialistična razsežnost – kulturna, v okviru katere se nacije zamišljajo skozi skupno kulturo in tradicijo, ki največkrat temelji na skupnem jeziku in/ali religiji. Tovrstno mitično enotnost nacionalne skupnosti, ki svet deli na "nas" in "njih" oz. razločuje med pripadniki in nepripadniki teh skupnosti, vzdržujejo in ideološko reproducirajo 'varuhi meje'; ključno vlogo v kulturni reprodukciji nacije kot varuhinje meje in tudi kot

utelešenje skupnosti igrajo prav ženske (Yuval-Davis 2009, 38-39). Tretja vrsta nacionalističnih projektov, v katerih osrednje mesto zavzema razumevanje nacije kot z državo povezano državljanstvo, načeloma ponuja največ možnosti za vključevanje, saj lahko pripadniki nacionalne skupnosti postanejo tudi tisti, ki ji sicer ne ustrezajo po izvoru in kulturi. Vendar pa v praksi pogoji za pridobitev državljanstva, ki jih določa socioekonomski status prosilcev ter imigracijski zakoni in pravila, nekaterim kategorijam ljudi omogočajo lažji dostop kot drugim; ženske so v teh uredbah pogosto obravnavane drugače od moških, saj si jih zamišljajo kot odvisne od svojih moških sorodnikov – »od njih se pričakuje, da bodo sledile moškim in živele tam, kjer živijo oni« (Yuval-Davis 2009, 40).

2.3 Povezanost nacionalizma in homofobije

Povezave med odnosom do nacionalnih in do seksualnih manjšin se tvorijo skozi razmerje med "nami" in "njimi", kot to dokazuje George Mosse v svojem delu *Nacionalizem in seksualnost* (2005), v katerem preučuje razmerje med seksualnostjo in oblikovanjem ideologije nacionalizma skozi razvoj buržoaznega ideala spodobnosti, s katerim se je srednji razred razločil tako od "lenih" nižjih razredov kot od "izprijene" aristokracije (čeprav se je življenjski slog, ki sledi konceptu spodobnosti, kasneje razširil skozi celotno družbo). Spodobnost, ki označuje "primerno" in "pravilno" vedenje, moralo ter seksualne norme in ki temelji na zmernosti, predanosti dolžnosti in odrekanju strastem, se je v 18. stoletju neločljivo povezala z nacionalizmom, saj je nadzor nad seksualnostjo postal bistven tako za koncept spodobnosti kot za sam obstoj meščanske družbe (Mosse 2005, 9-15). Za vzpostavljanje nadzora, vsiljevanje omejitev in zadrževanje spolne sle je moderna spodobnost vpeljala delitev med normalnostjo in nenormalnostjo, pri razločevanju med njima in ohranjanju teh razlik pa so ključno vlogo odigrale medicina, religija, izobraževalne institucije in policija (Mosse 2005, 20-22). Nacionalizem je v svoji skrajni obliki poudarjal razliko med krepostjo in pregreho ter potrebo po jasni meji med normalnim in nenormalnim, zato je vse, ki se jim ni uspelo prilagoditi spodobnim normam buržoazne družbe, označil za 'obstrance' (Mosse 2005, 203-205). Tem so pripisovali značilno pomanjkanje nadzora nad strastmi, zaradi česar naj bi spodjedali same korenine družbe, v to kategorijo pa so bili združeni vsi od črncev, Judov, homoseksualcev do zločincev in blaznežev (Mosse 2005, 204). Obstranci so tako opravljali pomembno družbeno funkcijo, saj so s svojim obstojem potrjevali njena merila vedenja ter hkrati svarili pred nevarnostjo sprostitev nadzora in opustitve prizadevanja za spodobnost –

oz. kot pravi Mosse (2005, 229): »obstranec je vedno kljuboval družbi, ki je bila odvisna od tega, da je ohranjala razliko med svojim pripadnikom in obstrancem, saj je bila ta po njenem mnenju bistvena tako za razliko med normalnim in nenormalnim kot tudi za delitev med spoloma« (s tem pa se povezava med nacionalizmom in homofobijo naveže tudi na seksizem).

Svojo razpravo Mosse (2005, 272-285) sklene z ugotovitvijo, da se je spodobnost uveljavila in predvsem obdržala (ter iz morale srednjega razreda postala morala slehernika), ker je v družbi hkrati zadovoljevala potrebo po redu in varnosti v vse bolj neurejenem svetu ter ji priskrbela nujno kohezijo. Če spodobnost torej danes še vedno določa moralo (in s tem vedenje) družbe, pa se pojavi vprašanje, kakšne so posledice tega za (ne)strpnost do "obstrancev", kot so nacionalne ter seksualne manjšine, in za pojmovanje (ne)enakosti med spoloma.

3 Empirično preverjanje povezanosti seksizma, nacionalizma in homofobije

Za potrebe empiričnega raziskovanja (ne)obstoja povezav med odnosom do žensk, istospolno usmerjenih in nacionalnih manjšin bom izvedla sekundarno analizo na podatkih iz raziskav projekta Slovensko javno mnenje, ki ga izvaja Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Projekt SJM, ki se že od leta 1968 izvaja skoraj vsako leto na reprezentativnem vzorcu polnoletnih državljanov Republike Slovenije, je namreč metodološko ustrezen longitudinalni projekt, ki v zadnjih dveh desetletjih z vključevanjem v mednarodno primerjalne programe poleg medčasovnih omogoča tudi medkulturne oz. meddružbene primerjave (Toš 2009). Analizo bom izvedla s programom Nesstar na štirih najnovejših raziskavah projekta SJM, katerih podatki so na voljo v Arhivu družboslovnih podatkov: *Slovensko javno mnenje 2009/2: Raziskava o nacionalni in mednarodni varnosti* (Malešič, Malnar, Toš in skupina 2009), *Slovensko javno mnenje 2009/1: Mednarodna raziskava: religija (ISSP 2008) in družbene neenakosti (ISSP 2009)* (Malnar, Hafner-Fink in skupina 2009), *Slovensko javno mnenje 2008/2: Evropska družboslovna raziskava* (Malnar in skupina 2008) in *Slovensko javno mnenje 2008/1: Evropska raziskava vrednot* (Toš in skupina 2008).

Povezanost med seksizmom, homofobijo in nacionalizmom bom preverjala z ugotavljanjem korelacije med izbranimi spremenljivkami, ki merijo odnose do žensk, istospolno usmerjenih in nacionalnih manjšin v slovenskem javnem mnenju (celotno besedilo vprašanj in njihovih možnih odgovorov je navedeno v prilogi A, izračuni korelacij med pari spremenljivk pa v prilogi B). Pri tem je pomembno izpostaviti, da korelacija meri stopnjo odnosa oz. soodvisnosti med dvema pojavoma, ne pomeni pa kavzacije (ni neodvisne spremenljivke, ki bi vplivala na odvisno). Statistična značilnost pri vsaki analizi pomeni stopnjo tveganja, ki mora biti manjša od 0,05, da lahko rezultate posplošimo z vzorca na populacijo (bližja kot je vrednosti 0, manjše je tveganje pri posploševanju na populacijo). Smer in moč povezanosti pa nakazuje Pearsonov koeficient korelacije, ki zavzema vrednosti od -1 do 1 (negativne vrednosti koeficienta pomenijo negativno korelacijo, pozitivne pa pozitivno korelacijo) in ki mora biti različen od 0, da korelacija obstaja (bolj kot se vrednost koeficienta približa 1 ali -1, večja je moč korelacije).

3.1 Korelacije med odnosom do žensk in do istospolno usmerjenih

V raziskavi SJM082 se med soglašanjem s trditvijo, da bi morali imeti homoseksualci svobodo, da si uredijo življenje po lastnih željah (B31), in soglašanjem s trditvijo, da bi morala biti ženska pripravljena zmanjšati obseg svojega plačanega dela v korist svoje družine (D3), pokaže šibka negativna korelacija (koeficient korelacije -0,155, statistična značilnost 0,000), kar pomeni, da bolj kot respondenti soglašajo z zmanjševanjem obsega plačanega dela žensk, manj soglašajo z možnostjo svobodne ureditve življenja za istospolno usmerjene. Močnejša negativna korelacija (koeficient korelacije -0,246, statistična značilnost 0,000) se pokaže med spremenljivko B31 in soglašanjem s trditvijo, da bi ob pomanjkanju delovnih mest moški morali imeti prednost pri zaposlovanju pred ženskami (D6), torej se večje soglašanje s prednostjo moških pri zaposlovanju povezuje z manjšim soglašanjem z možnostjo svobodne ureditve življenja za istospolno usmerjene. Tovrstne korelacije nakazujejo smer, v katero se povezujeta odnosa do žensk in do istospolno usmerjenih, in potrjujejo teorijo, da pozitivnemu vrednotenju tradicionalne delitve dela po spolu ustreza negativen odnos do homoseksualcev.

Še močnejše korelacije se pokažejo, ko vprašanja postanejo bolj konkretna. Tako v raziskavi SJM091 analiza povezave med mnenjem o spolnih odnosih med dvema odraslima osebama istega spola (R4) in soglašanjem s trditvijo, da je naloga moža v zakonu, da služi denar, naloga žene pa, da skrbi za dom in družino (R6), pokaže relativno močno pozitivno korelacijo (koeficient korelacije 0,304, statistična značilnost 0,000), kar pomeni, da bolj kot imajo respondenti negativen odnos do homoseksualnih spolnih odnosov, bolj tudi soglašajo s trditvijo o spolni delitvi dela. Enaka smer in moč korelacije (koeficient korelacije 0,314, statistična značilnost 0,000) se kaže tudi v analizi povezave med vprašanjem o sprejemljivosti splava (S21b) in vprašanjem o sprejemljivosti porok istospolnih partnerjev (S21c), torej bolj kot je za respondente nesprejemljiv splav, bolj so zanje nesprejemljive istospolne poroke. Še močnejša pozitivna korelacija (koeficient korelacije 0,385, statistična značilnost 0,000) se pokaže v raziskavi SJM081 med vprašanjem, kdaj lahko opravičimo splav (V241), in vprašanjem, kdaj lahko opravičimo homoseksualnost (V240), kar pomeni, da bolj kot so respondenti mnenja, da nikoli ne moremo opravičiti splava, bolj so tudi mnenja, da nikoli ne moremo opravičiti homoseksualnosti. Vprašanja o (ne)sprejemljivosti oz. (ne)opravičljivosti splava ter njihova signifikantna stopnja korelacije z vprašanji o (ne)sprejemljivosti istospolne usmerjenosti oz. homoseksualnih praks so dober indikator

prisotnosti argumentov biologije v vzpostavljanju in reprodukciji seksističnih ter homofobnih stališč. Biološka reprodukcija je za (heteroseksualne) ženske "naravna" (za istospolno usmerjene posameznike oz. pare pa ne) in umetno prekinjanje nosečnosti bi porušilo ta "naravni red". Jogan (2001, 140-141) opozarja, da je pri razvijanju teh prepričanj pomembno vlogo odigrala RKC, ki uravnavanje rojstev dopušča le po t.i. 'naravnih metodah', odločno pa nasprotuje uporabi kontracepcijskih sredstev in splavu ter slednjega označuje za »hudo moralno zlo« in »zločin proti življenju«. Uradna stališča RKC tako glede splava kot homoseksualnosti so namreč strogo odklonilna, kar nedvomno vpliva na oblikovanje negativnih odnosov mnogih respondentov v raziskavah slovenskega javnega mnenja do teh dveh vprašanj.

Analiza povezanosti med spremenljivko opravičevanja splava (V241) in soglašanjem s trditvijo, da bi morali imeti homoseksualni pari možnost posvojiti otroka (V154), v raziskavi SJM081 pokaže (sicer malo šibkejšo) negativno korelacijo (koeficient korelacije -0,209, statistična značilnost 0,000), kar pomeni, da bolj kot so respondenti proti splavu, manj so naklonjeni posvojitvi otrok s strani istospolnih parov. Podoben rezultat (koeficient korelacije -0,203, statistična značilnost 0,000) da tudi analiza povezave med slednjo spremenljivko (V154) in soglašanjem s trditvijo, da so tisto, kar si ženske najbolj želijo, dom in otroci (V161), torej manj kot respondenti soglašajo s prvo trditvijo, bolj soglašajo z drugo. Relativno precej močno pozitivno korelacijo (koeficient korelacije 0,431, statistična značilnost 0,000) pa da analiza povezave med spremenljivko soglašanja s trditvijo, da si ženske najbolj želijo dom in otroke (V161), in spremenljivko opravičevanja homoseksualnosti (V240), kar pomeni, da bolj kot se respondenti strinjajo s to trditvijo, bolj so tudi mnenja, da homoseksualnosti nikoli ne moremo opravičiti. Te analize razkrivajo, da v opravičevanju tako seksističnih kot homofobnih stališč otroci nastopajo kot pomembno sredstvo. V imenu 'dobrobiti otrok' se utemeljujejo ideološke koncepcije o nujnosti delitve dela po spolu na vlogo materialne podpore in zaščite otrok ter vlogo skrbi in čustvene opore, slednja pa po "naravni" delitvi pripada ženskam. To je razvidno tudi iz odrekanja možnosti posvojitve istospolnim parom, saj poleg dejstva, da do otrok ne morejo priti po 'naravni' poti, v teh parih mej med spoloma (in s tem med spolno določenim delom) ni več, s tem pa je ogrožena reprodukcija patriarhalne družbene ureditve. Poudarjanje otrokove ogroženosti ali njegovega slabšega položaja v dvokariernih in istospolnih družinah je tako le krinka za ohranjanje predsodkov in opravičevanje diskriminacije.

Zanimiva je tudi povezanost seksističnih in homofobnih stališč v razmerju do vojske, ki se kaže v raziskavi SJM092. Tam se pojavi vprašanje, ali naj bi se v vojski lahko zaposlili istospolno usmerjeni (vprašanje 7.18h), in analiza povezave te spremenljivke z vprašanjem, ali respondenti podpirajo možnost opravljanja vojaškega poklica za ženske (7.14), med njima nakazuje prisotnost pozitivne korelacije (koeficient korelacije 0,250, statistična značilnost 0,000), kar pomeni, da bolj kot respondenti nasprotujejo vključevanju homoseksualcev v vojsko, bolj nasprotujejo tudi vključevanju žensk. Analiza povezave vprašanja 7.18h z vprašanjem, kakšne možnosti napredovanja naj imajo ženske v vojski (7.18g), pokaže še močnejšo pozitivno korelacijo (koeficient korelacije 0,340, statistična značilnost 0,000), torej bolj kot respondenti nasprotujejo vključevanju homoseksualcev v vojsko, bolj nasprotujejo tudi možnosti napredovanja žensk na vse položaje v vojski. To lahko pojasnimo s tradicionalnim gledanjem na vojno (in vojaško služenje) kot mobilizacijo moških, da se borijo za »ženskeinotroke« (Enloe v Yuval-Davis 2009, 41). Če se z udeležbo v vojnah preko tovariškega povezovanja konstruira koncept moškosti, pa so iz tega izključeni tako ženske kot geji (lezbijске so že v izhodišču izključene kot ženske) zaradi feminilnosti in "mehkužnosti", ki naj bi bila obojim skupna. Predvsem za ženske je ne vključenost v vojsko pomembna s stališča (heteroseksualnih) moških, saj jim je »v uteho in spodbudo, če vedo, da 'njihove ženske' skrbijo, da je ognjišče toplo, in čakajo na njihovo vrnitev« (Yuval-Davis 2009, 172).

3.2 Korelacije med odnosom do žensk in do nacionalnih manjšin

V raziskavi SJM082 analiza povezave med vprašanjem, ali je Slovenija zaradi priseljencev postala boljša ali slabša dežela za bivanje (B40), in vprašanjem o soglašanju s trditvijo, da mora biti ženska pripravljena zmanjšati obseg svojega plačanega dela v korist svoje družine (D3), pokaže šibko pozitivno korelacijo (koeficient korelacije 0,147, statistična značilnost 0,000), kar pomeni, da bolj kot respondenti menijo, da je Slovenija zaradi priseljencev postala slabša dežela za bivanje, bolj se strinjajo s tem, da bi ženska morala zmanjšati obseg svojega plačanega dela v korist družine. Za odtenek močnejša (koeficient korelacije 0,159, statistična značilnost 0,000) je korelacija prve spremenljivke (B40) s soglašanjem s trditvijo, da bi ob pomanjkanju delovnih mest moški morali imeti prednost pri zaposlovanju pred ženskami (D6), torej bolj kot respondenti mislijo, da je Slovenija zaradi priseljencev postala slabša dežela za bivanje, bolj se tudi strinjajo z dajanjem prednosti moškim pri zaposlovanju. Podobno v raziskavi SJM081 analiza povezanosti med soglašanjem s trditvijo, da bi ob

pomanjkanju možnosti za zaposlitev delodajalci morali dati prednost Slovincem pred priseljenci (V102), in soglašanjem s trditvijo, da bi ob pomanjkanju možnosti za zaposlitev moški morali imeti prednost pred ženskami (V103), pokaže šibko pozitivno korelacijo (koeficient korelacije 0,114, statistična značilnost 0,000), torej bolj kot se respondenti strinjajo s prvo trditvijo, bolj se strinjajo tudi z drugo. Analiza povezanosti med spremenljivko V102 in soglašanjem s trditvijo, da so tisto, kar si ženske najbolj želijo, dom in otroci (V161), pokaže podobno smer in moč korelacije (koeficient korelacije 0,155, statistična značilnost 0,000), kar pomeni, da bolj kot respondenti soglašajo s prvo trditvijo, bolj soglašajo tudi z drugo. Čeprav šibke, te korelacije potrjujejo teoretične predpostavke, da se seksistična stališča povezujejo z nacionalističnimi. Etnocentrična prepričanja, ki se skrivajo v mnenju, da so priseljenci (nepripadniki etnične skupnosti) poslabšali bivanjske razmere za "avtohtono prebivalstvo", in tradicionalni pogledi na spolne vloge, v katerih je ženskam določena "naravna vloga" mater in gospodinj, se vzajemno vzdržujejo, saj služijo isti ideologiji ohranjanja družbenega reda. Pri konstrukcijah družbenih redov namreč osrednjo vlogo igrata tako nadzor nad ženskami in patriarhalna družina kot etnični projekti vzpostavljanja jasnih meja skupnosti skozi izključevanje 'drugega' (Yuval-Davis 2009, 76, 99). To velja med drugim tudi za področje vključevanja v javno sfero skozi pridobitev plačanega dela, kjer naj ima prednost moški iz večinske etnične skupine pred ženskami in priseljenci.

Za odtenek močnejše korelacije se pojavijo v raziskavi SJM081 pri analizi povezave med soglašanjem s trditvijo, da je dandanes v Sloveniji preveč priseljencev (V275), in trditvijo, da so tisto, kar si ženske najbolj želijo, dom in otroci (V161), kjer se pokaže rahla pozitivna korelacija (koeficient korelacije 0,197, statistična značilnost 0,000), torej bolj kot se respondenti strinjajo s prvo trditvijo, bolj se strinjajo tudi z drugo. Malo šibkejša pozitivna korelacija (koeficient korelacije 0,163, statistična značilnost 0,000) se pokaže v analizi povezanosti med spremenljivko V275 in vprašanjem, kdaj lahko opravičimo splav (V241), kar pomeni, da bolj kot se respondenti strinjajo s trditvijo, da je dandanes v Sloveniji preveč priseljencev, bolj so tudi mnenja, da splava nikoli ne moremo opravičiti. Nakazane korelacije med željo po kontroliranju števila priseljencev (izkazano v mnenju, da jih je v Sloveniji preveč) in predstavami o domu in otrocih kot največji ženski želji ter nasprotovanju prekinitvi nosečnosti so v skladu z ideologijo, ki domestifikacijo žensk upravičuje skozi enačenje materinstva z ohranjanjem nacije (iz katere so izključeni 'drugi') oz. ki trdi, da nižanje rodnosti ogroža "nacionalni obstoj" (Jogan 2004, 277). Hkratno spodbujanje žensk k reprodukciji (z nasprotovanjem splavu) in pričakovanje, da bodo prevzele svojo spolno

določeno vlogo kot skrbnice in vzgojiteljice (kar je njihova "največja želja"), na eni strani in izključevanje priseljencev ("tujcev") na drugi se sklada z diskurzom 'ljudje kot moč', ki ga navaja Yuval-Davis (2009, 48-51) v svoji razpravi o ženskah in biološki reprodukciji nacije. Kot trdi avtorica, ta pristop temelji na prepričanju, da je prihodnost nacije v njeni nenehni rasti, zato potencialen upad populacije predstavlja grožnjo blaginji nacije, kar se odraža v konceptu 'demografskega tekmovanja' med večinskim prebivalstvom in nacionalnimi manjšinami. Ta razlaga se zdi primerna za Slovenijo, kjer se nenehno poudarja problem konstantnega upadanja rodnosti; v kontekstu svoje razprave Yuval-Davis (2009, 49) navaja prav primer iz Slovenije, kjer je leta 1991 Demos (takrat ena največjih političnih strank) izjavil, da »ženske ne bi smele imeti pravice abortirati bodočih branilcev nacije«.

3.3 Korelacije med odnosom do nacionalnih manjšin in do istospolno usmerjenih

V raziskavi SJM081 analiza povezave med soglašanjem s trditvijo, da bi ob pomanjkanju možnosti za zaposlitev delodajalci morali dati prednost Slovincem pred priseljenci (V102), in vprašanjem, kdaj lahko opravičimo homoseksualnost (V240), nakaže pozitivno korelacijo (koeficient korelacije 0,209, statistična značilnost 0,000), torej bolj kot respondenti menijo, da bi morali imeti Slovenci pri zaposlovanju prednost pred priseljenci, bolj so tudi mnenja, da homoseksualnosti nikoli ne moremo opravičiti. Rahlo močnejša pozitivna korelacija (koeficient korelacije 0,265, statistična značilnost 0,000) se pokaže med spremenljivko V240 in soglašanjem s trditvijo, da je dandanes v Sloveniji preveč priseljencev (V275), kar pomeni, da bolj kot so respondenti mnenja, da je v Sloveniji preveč priseljencev, bolj se strinjajo s tem, da homoseksualnosti nikoli ne moremo opravičiti. Podobno se v raziskavi SJM082 med soglašanjem s trditvijo, da bi morali imeti homoseksualci svobodo, da si uredijo življenje po lastnih željah (B31), in med vprašanjem, ali je Slovenija zaradi priseljencev postala boljša ali slabša dežela za bivanje (B40), pokaže enako močna negativna korelacija (koeficient korelacije -0,266, statistična značilnost 0,000), torej bolj kot respondenti nasprotujejo svobodnemu urejanju življenja za istospolno usmerjene, bolj so mnenja, da je Slovenija zaradi priseljencev postala slabša dežela za bivanje. Te korelacije dokazujejo povezanost nacionalističnih in heteroseksističnih prepričanj. Negativen odnos do seksualnih in nacionalnih manjšin, ki se kaže v pričujočih povezavah, se vzpostavlja skozi pojmovanje obeh

skupin kot 'obstrancev', ki ogrožajo družbeni red – homoseksualci s svojim kljubovanjem heteronormativnim predpostavkam, priseljenci pa z ogrožanjem "čistosti" etnične skupine.

Še jasneje se ta povezava pokaže pri merjenju korelacije med socialno distanco do obeh skupin. V raziskavi SJM081 se med spremenljivkama, ki sprašujeta, ali za sosede ne bi imeli priseljencev in tujih delavcev (V54) oz. homoseksualcev (V57), pokaže relativno močna pozitivna korelacija (koeficient korelacije 0,402, statistična značilnost 0,000), torej bolj kot respondenti ne bi imeli priseljencev za sosede, bolj ne bi imeli za sosede tudi homoseksualcev. Relativno visoka korelacija med spremenljivkama poudari globoko povezanost ksenofobnih in homofobnih stališč, ki se zaradi nesprejemljivosti neposrednega izražanja sovražnih nagnjenj v sodobnem svetu pri drugih vprašanjih ne pokaže v tolikšni meri; socialno distanco je namreč veliko lažje izraziti kot mnenja, ki nakazujejo diskriminatorne prakse (navsezadnje jim 'nočejo nič slabega, le za sosede jih ne bi imeli'). To se povsem sklada s teorijo (Ule 2005) o prikritem izražanju predsodkov do stigmatiziranih skupin v sodobnosti, ki pomeni izogibanje stikom z njimi – v tem kontekstu bi lahko odgovore iz raziskave razumeli tudi kot izjave »nič nimam proti, toda ne želim jih za sosede«.

V raziskavi SJM081 analiza povezave med soglašanjem s trditvijo, da je dandanes v Sloveniji preveč priseljencev (V275), in s trditvijo, da bi morali imeti homoseksualni pari možnost posvojiti otroka (V154), poda šibko negativno korelacijo (koeficient korelacije -0,154, statistična značilnost 0,000), torej bolj kot so respondenti mnenja, da je v Sloveniji preveč priseljencev, manj so naklonjeni posvojitvi otrok s strani istospolnih parov. Analiza med spremenljivko V154 in soglašanjem s trditvijo, da bi ob pomanjkanju možnosti za zaposlitev delodajalci morali dati prednost Slovencem pred priseljenci (V102) pa podobno pokaže šibko negativno korelacijo (koeficient korelacije -0,167, statistična značilnost 0,000), kar pomeni, da bolj kot respondenti nasprotujejo posvojitvi homoseksualnih parov, bolj se strinjajo z dajanjem prednosti Slovencem pred priseljenci pri zaposlovanju. Tovrstna povezava se kot v primeru nacionalističnih in seksističnih prepričanj lahko pojasnjuje z odnosom do otrok kot "bodočih branilcev nacije" (ki bodo nacijo branili pred tujci), zato jih ne smejo vzgajati tisti, ki se ne podreajo družbenim (nacionalnim) normam. Skozi "primerno" vzgojo otrok se namreč reproducira obstoječi družbeni red, za ohranjanje tega reda pa je nujno, da so otroci vzgojeni v "ustreznih" in "naravnih" družinah raznospolnih bioloških staršev.

4 Sklep

Empirični podatki torej potrjujejo vse tri v uvodu zastavljene hipoteze o povezanosti med seksističnimi in homofobnimi stališči, med seksističnimi in nacionalističnimi stališči ter med nacionalističnimi in homofobnimi stališči; vse korelacije imajo visoko stopnjo statistične signifikance, po moči pa se med posameznimi sklopi pojavljajo opazne razlike. Najmočnejša korelacija (ki se v povprečju giblje okrog vrednosti 0,25) se kaže med odnosom do žensk in istospolno usmerjenih, kar ni presenetljivo, saj se med tremi izbranimi področji ravno koncepta spola in spolne usmerjenosti najtesneje povezujeta med sabo (nestrpnost do homoseksualcev navsezadnje izvira iz nepodrejanja slednjih tradicionalnim spolnim vlogam). Tik za tem ji sledi korelacija med odnosom do nacionalnih manjšin in istospolno usmerjenih, kar prav tako ni presenetljivo glede na še vedno prisotno težnjo po razmejevanju pripadnikov slovenske nacije od priseljencev, ki je prisotna vse od izstopa Slovenije iz nekdanje federativne Jugoslavije (Hafner-Fink 2004, 55), na eni strani in relativno visoko stopnjo nestrpnosti do istospolno usmerjenih, ki med drugim v Sloveniji še vedno nimajo pravno priznanih vseh pravic, na drugi. Vidno šibkejša pa je korelacija med odnosom do žensk in nacionalnih manjšin (vrednost koeficienta korelacije se v povprečju giblje okrog 0,15), čeprav ji Yuval-Davis (2009) v svojem delu nudi obsežno teoretično podporo. Tovrsten rezultat bi bil morda lahko posledica različnega pojmovanja žensk in nacionalnih manjšin, pri čemer se marginalizacija obojih ne poveže niti po dimenziji spola (kot v primeru seksizma in homofobije) niti po pojmovanju obeh skupin kot razlikovanju med "nami" in "njimi" (kot se to zgodi pri homofobiji in nacionalizmu).

Čeprav so korelacije med seksizmom, nacionalizmom in homofobijo statistično značilne, pa je njihova moč povezave nižja od pričakovane. Na dimenziji seksizma je to morda posledica dejstva, da se v 21. stoletju kot posledica dolgih zgodovinskih bojev za emancipacijo žensk krepi usmeritev v enakost spolov (ki je praktično postalo legitimno načelo), o tej krepitvi pa med drugim pričajo »prevladujoče in nedvoumno zavračanje ideologije enega skrbnika« in »slabitev predstave, da so dom in otroci največja ženska želja« (Jogan 2004, 284). Na dimenziji nacionalizma bi bilo smiselno upoštevati, kako poudarjanje multikulturalizma in globalno povezovanje v dobi informacijsko-komunikacijske tehnologije ter vključevanje držav v nadnacionalna združenja (kot je npr. vstop Slovenije v Evropsko unijo) in s tem pridobivanje globalne/evropske identitete vpliva na nacionalistične težnje. Navsezadnje bi

enako lahko trdili za izboljšanje (pravnega) statusa istospolno usmerjenih, ki se počasi širi med zahodnimi državami in tako vpliva na homofobna prepričanja. Vendar pa tu ne smemo pozabiti, da tovrstni razvoj odklonilna stališča v najboljšem primeru omili, ne pa odpravlja, saj so v sodobnih družbah še vedno (predvsem prikrito) prisotna. Seveda pa bi bilo treba za dejansko ugotavljanje spreminjanja moči korelacij med temi tremi pojavi pogledati v starejše podatke (kar projekt SJM kot longitudinalna raziskava omogoča) in izvesti medčasovno primerjavo.

Prisotnost povezav v negativnih odnosih do nacionalnih in seksualnih manjšin ter pozitivnem vrednotenju tradicionalističnih predstav o razmerju med spoloma pa ne obstaja le v splošnem slovenskem javnem mnenju, temveč se kaže tudi skozi različne politične projekte v slovenskem prostoru. Dokaze zanje lahko najdemo v oblikovanju pravnih dokumentov že vse od nastanka Republike Slovenije v razpravah, ki so jih spremljale v laični in strokovni javnosti, medijih ter na sejah Državnega zbora. Tako se je že ob pisanju nove slovenske ustave leta 1991 zataknilo pri 55. členu, ki je opredeljeval svobodo odločanja o rojstvu otrok, saj naj bi bila sporna pravica do splava, ki naj bi ogrožal številčnost in moralno trdnost naroda (Mencin Čeplak 2005, 112-113). Na drug primer naletimo ob sprejemanju zakona o oploditvi z biomedicinsko pomočjo (OBMP) leta 2000, ko se je razprava osredotočila na člen, ki ženskam brez stalnega moškega partnerja omogoča umetno oploditev (Mencin Čeplak 2005, 114-121). Nasprotniki so člen zavračali na predpostavki, da ta OBMP omogoča tako samskim ženskam (ki se ne podrejajo tradicionalnim seksističnim predstavam) kot lezbijkam (ki se ne podrejajo heteroseksističnim družbenim normam), vse to pa so opravičevali s pravico (nerojenega) otroka do raznospolne dvostarševske družine, ki je tudi temelj nacionalnega obstoja. Še novejši je primer iz leta 2005, ko je bil sprejet Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti, ki že na simbolni ravni ločuje heteroseksualne in homoseksualne zveze, tako da se slednje lahko le registrirajo, ne pa poročijo (Mencin Čeplak 2005, 122-123). Enako kot v primeru OBMP so nasprotniki popolnemu izenačevanju raznospolnih in istospolnih partnerstev to utemeljevali z ohranjanjem raznospolne družine bioloških staršev (kot model "popolne" družine) zaradi 'preživetja družbe' in za 'skupni blagor'. Najnovejši primer pa je seveda predlog novega Družinskega zakonika (katerega usoda je v času nastajanja pričujočega dela še neznan), kjer se v razprave o podeljevanju vseh socialnih in starševskih pravic istospolnim družinam znova vtihotaplja nacionalistični diskurz, ki ponovno brani 'pravice otrok' in 'obstoj naroda', ki ga menda ogrožajo tovrstne družine. Slovenija se tako v svoji

kratki zgodovini ponaša z ne tako kratkim seznamom diskriminatornih diskurzov, ki pričajo o povezanosti seksizma, nacionalizma in homofobije v ideologijo izključevanja.

5 Literatura

Adorno, Theodor W. 1999. Avtoritarna osebnost. V *Predsodki in diskriminacije: izbrane socialno-psihološke študije*, ur. Mirjana Nastran Ule, 126-156. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Billig, Michael. 1999. Spomin na vsakdanji nacionalizem. V *Predsodki in diskriminacije: izbrane socialno-psihološke študije*, ur. Mirjana Nastran Ule, 157-183. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Capezza, Nicole M. 2007. Homophobia and Sexism: The pros and Cons to an Integrative Approach. *Integrative psychological & behavioral science* 41 (3-4): 248-253.

Hafner-Fink, Mitja. 2004. Državljanstvo, (nacionalna) identiteta in odnos do tujcev: stališča prebivalcev Slovenije v okviru evropske primerjave. V *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči: ob 70-letnici prof. Nika Toša*, ur. Brina Malnar in Ivan Bernik, 55-80. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV-CJMMK.

Jogan, Maca. 2001. *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2004. Spolna neenakost kot (ne)samoumevna značilnost sodobne slovenske družbe. V *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči: ob 70-letnici prof. Nika Toša*, ur. Brina Malnar in Ivan Bernik, 265-286. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV-CJMMK.

Kuhar, Roman. 2006. Homofobija: kultura strahu pred homoseksualnostjo. *Teorija in praksa* 43 (3-4): 540-556.

Malešič, Marjan, Brina Malnar, Niko Toš in skupina. 2009. *Slovensko javno mnenje 2009/2: Raziskava o nacionalni in mednarodni varnosti*. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno prek: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm092/> (21. avgust 2011).

Malnar, Brina in skupina. 2008. *Slovensko javno mnenje 2008/2: Evropska družboslovna raziskava*. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno prek: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm082/> (21. avgust 2011).

Malnar, Brina, Mitja Hafner-Fink in skupina. 2009. *Slovensko javno mnenje 2009/1: Mednarodna raziskava: religija (ISSP 2008) in družbene neenakosti (ISSP 2009)*. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno prek: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm091/> (21. avgust 2011).

Mencin Čeplak, Metka. 2005. Referendum proti načelu enakosti pred zakonom. V *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna Leskošek, 111-129. Ljubljana: Mirovni inštitut.

--- 2009. Spolne/seksualne norme, legitimacija izključevanja in šola. *Sodobna pedagogika* 60 (4): 120-132.

Miheljak, Vlado. 1996. Politična kultura. V *Mladina v devetdesetih: analiza stanja v Sloveniji*, ur. Mirjana Nastran-Ule, 261-286. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče: Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije, Urad Republike Slovenije za mladino.

Mosse, George L. 2005. *Nacionalizem in seksualnost: morala srednjih razredov in seksualne norme v moderni Evropi*. Ljubljana: Založba /*cf.

Murphy, Megan K. 2006. 'The Fire Will Not Consume Us': Exploring the Link between Homophobia and Sexism in US Feminism. *Journal of Gender Studies* 15 (3): 209-221.

Stanković, Peter. 2002. Uporabe »Balkana«: rock in nacionalizem v Sloveniji v devetdesetih letih. *Teorija in praksa* 39 (2): 220-238.

Tomsen, Stephen in Gail Mason. 2001. Engendering homophobia: violence, sexuality and gender conformity. *Journal of Sociology* 37 (3): 257-273.

Toš, Niko in skupina. 2008. *Slovensko javno mnenje 2008/1: Evropska raziskava vrednot*. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno prek: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm081/> (21. avgust 2011).

Toš, Niko. 2009. Družba v prehodu in vrednote: projekt Slovensko javno mnenje 1966-2009. V *Vrednote v prehodu IV.: Slovensko javno mnenje 2004-2009*, ur. Niko Toš, 11-64. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV-CJMMK.

Ule, Mirjana. 2005. Predsodki kot mikroideologije vsakdanjega sveta. V *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna Leskošek, 21-40. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Yuval-Davis, Nira. 2009. *Spol in nacija*. Ljubljana: Sophia.

Prilogi

Priloga A: Izbrana vprašanja in možni odgovori iz raziskav SJM

Slovensko javno mnenje 2009/2: Raziskava o nacionalni in mednarodni varnosti

7.14

Ali vi osebno podpirate, ali ne podpirate, možnost opravljanja vojaškega poklica za ženske v Slovenski vojski?

- 1 - da, opravljajo naj vse naloge, tudi bojne
- 2 - da, vendar naj opravljajo samo nebojne naloge
- 3 - nasprotujem kakršnemukoli vključevanju žensk v vojsko
- 9 - ne vem, b.o.

7.18g

Prebral/a vam bom nekaj trditev v paru, vi pa povejte, s katero od trditev v posameznem paru soglašate.

- 1 - Ženske naj imajo možnost napredovati na vse položaje v vojski.
- 2 - Možnosti napredovanja v vojski za ženske naj bodo omejene.
- 9 - ne morem izbrati, ne vem, b.o.

7.18h

Prebral/a vam bom nekaj trditev v paru, vi pa povejte, s katero od trditev v posameznem paru soglašate.

- 1 - V vojski se lahko zaposlijo tudi istospolno usmerjeni ljudje (homoseksualci).
- 2 - Istospolno usmerjeni ljudje (homoseksualci) ne sodijo v vojsko.
- 9 - ne morem izbrati, ne vem, b.o.

Slovensko javno mnenje 2009/1: Mednarodna raziskava: religija (ISSP 2008) in družbene neenakosti (ISSP 2009)

R4

In kakšno je vaše mnenje o spolnih odnosih med dvema odraslima osebama istega spola?

- 1 - to je vedno slabo
- 2 - skoraj vedno je to slabo
- 3 - le včasih je to slabo
- 4 - to ni nikoli slabo
- 8 - ne vem
- 9 - b.o.

R6

Ali soglašate ali ne soglašate z naslednjo trditvijo: "Naloga moža v zakonu je, da služi denar, naloga žene pa, da skrbi za dom in družino."

- 1 - močno soglašam
- 2 - soglašam
- 3 - niti – niti
- 4 - ne soglašam
- 5 - sploh ne soglašam
- 8 - ne vem
- 9 - b.o.

S21b

Našteli vam bomo nekaj stvari, o katerih imajo ljudje različna stališča. Kaj menite vi – ali se vam zdijo našteje stvari sprejemljive ali nesprejemljive: prekinitev nosečnosti (splav)

- 1 - sprejemljivo
- 2 - ni sprejemljivo
- 8 - ne vem
- 9 - b.o.

S21c

Našteli vam bomo nekaj stvari, o katerih imajo ljudje različna stališča. Kaj menite vi – ali se vam zdijo našteje stvari sprejemljive ali nesprejemljive: poroke istospolnih partnerjev

- 1 - sprejemljivo
- 2 - ni sprejemljivo
- 8 - ne vem
- 9 - b.o.

B31

Povejte, koliko soglašate ali ne soglašate z vsako od naslednjih trditev: Homoseksualci in lezbijke morajo imeti svobodo, da si uredijo življenje po lastnih željah.

- 1 - močno soglašam
- 2 - soglašam
- 3 - niti – niti
- 4 - ne soglašam
- 5 - sploh ne soglašam
- 8 - (ne vem)

B40

Ali menite, da je Slovenija zaradi priseljencev iz drugih držav postala slabša ali boljša dežela za bivanje?

- 00 - slabša dežela za bivanje
- 01
- 02
- 03
- 04
- 05
- 06
- 07
- 08
- 09
- 10 - boljša dežela za bivanje
- 88 - (ne vem)

D3

S pomočjo kartice povejte, kako močno soglašate ali ne soglašate z naslednjimi trditvami: Ženska mora biti pripravljena zmanjšati obseg svojega plačanega dela v korist svoje družine.

- 1 - močno soglašam
- 2 - soglašam
- 3 - niti – niti

- 4 - ne soglašam
- 5 - sploh ne soglašam
- 8 - (ne vem)

D6

S pomočjo kartice povejte, kako močno soglašate ali ne soglašate z naslednjimi trditvami:
Kadar ni dovolj delovnih mest, bi morali imeti moški prednost pri zaposlovanju pred ženskami.

- 1 - močno soglašam
- 2 - soglašam
- 3 - niti – niti
- 4 - ne soglašam
- 5 - sploh ne soglašam
- 8 - (ne vem)

Slovensko javno mnenje 2008/1: Evropska raziskava vrednot

V54

Na kartici so navedene različne skupine ljudi. Prosim vas, da mi poveste, katere od njih ne bi želeli imeti za sosede: priseljenci, tuji delavci

- 1 - izbral
- 2 - ni izbral
- 8 - ne vem
- 9 - b.o.

V57

Na kartici so navedene različne skupine ljudi. Prosim vas, da mi poveste, katere od njih ne bi želeli imeti za sosede: homoseksualci

- 1 - izbral
- 2 - ni izbral
- 8 - ne vem
- 9 - b.o.

V102

Ali soglašate ali ne soglašate z naslednjima trditvama: Kadar je malo možnosti za zaposlitev, bi morali delodajalci dati prednost Slovincem pred priseljenci.

- 1 - soglašam
- 2 - ne soglašam
- 3 - niti – niti
- 8 - ne vem
- 9 - b.o.

V103

Ali soglašate ali ne soglašate z naslednjima trditvama: Kadar je malo možnosti za zaposlitev, bi morali imeti moški prednost pred ženskami.

- 1 - soglašam
- 2 - ne soglašam
- 3 - niti – niti
- 8 - ne vem
- 9 - b.o.

V154

Kaj mislite o naslednjih trditvah? Ali z njimi soglašate ali ne soglašate: Homoseksualni pari bi morali imeti možnost posvojiti otroka.

- 1 - močno soglašam
- 2 - soglašam
- 3 - niti – niti
- 4 - ne soglašam
- 5 - sploh ne soglašam
- 8 - ne vem
- 9 - b.o.

V161

Danes se veliko govori o spremenjenih vlogah moškega in ženske. Prosim vas, da mi za vsako od naslednjih trditev poveste, v kolikšni meri z njo soglašate. Ali močno soglašate, soglašate, ne soglašate ali sploh ne soglašate: Je že v redu, če je ženska zaposlena, toda tisto, kar si ženske najbolj želijo, so dom in otroci.

- 1 - močno soglašam
- 2 - soglašam
- 3 - ne soglašam
- 4 - sploh ne soglašam
- 8 - ne vem
- 9 - b.o.

V240

Prosim vas, da mi za vsako od naštetih stvari poveste, ali jo lahko po vašem mnenju vedno opravičimo, ali je nikoli ne moremo opravičiti, ali pa gre za nekaj vmesnega: homoseksualnost

- 1 - nikoli ne moremo opravičiti
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10 - lahko vedno opravičimo
- 88 - ne vem
- 99 - b.o.

V241

Prosim vas, da mi za vsako od naštetih stvari poveste, ali jo lahko po vašem mnenju vedno opravičimo, ali je nikoli ne moremo opravičiti, ali pa gre za nekaj vmesnega: splav

- 1 - nikoli ne moremo opravičiti
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7

8

9

10 - lahko vedno opravičimo

88 - ne vem

99 - b.o.

V275

Ali soglašate ali ne soglašate z naslednjima trditvama: Dandanes je v Sloveniji preveč priseljencev.

1 - močno soglašam

2 - soglašam

3 - niti – niti

4 - ne soglašam

5 - sploh ne soglašam

8 - ne vem

9 - b.o.

Priloga B: Izračuni korelacij med pari spremenljivk iz raziskav SJM

Korelacije med spremenljivkami, ki merijo odnos do žensk in istospolno usmerjenih

Raziskava	Spremenljivki	Koeficient korelacije	Statistična značilnost
SJM092	7.14 in 7.18h	0,250	0,000
	7.18g in 7.18h	0,340	0,000
SJM091	R4 in R6	0,304	0,000
	S21b in S21c	0,314	0,000
SJM082	B31 in D3	-0,155	0,000
	B31 in D6	-0,246	0,000
SJM081	V154 in V161	-0,203	0,000
	V154 in V241	-0,209	0,000
	V161 in V240	0,431	0,000
	V240 in V241	0,385	0,000

Korelacije med spremenljivkami, ki merijo odnos do žensk in nacionalnih manjšin

Raziskava	Spremenljivki	Koeficient korelacije	Statistična značilnost
SJM082	B40 in D3	0,147	0,000
	B40 in D6	0,159	0,000
SJM081	V102 in V103	0,114	0,000
	V102 in V161	0,155	0,000
	V161 in V275	0,197	0,000
	V241 in V275	0,163	0,000

Korelacije med spremenljivkami, ki merijo odnos do nacionalnih manjšin in istospolno usmerjenih

Raziskava	Spremenljivki	Koeficient korelacije	Statistična značilnost
SJM082	B31 in B40	-0,266	0,000
SJM081	V54 in V57	0,402	0,000
	V102 in V154	-0,167	0,000
	V102 in V240	0,209	0,000
	V154 in V275	-0,154	0,000
	V240 in V275	0,265	0,000